folk/ed. Derg, 2021; 27(3)-107. sayı
DOI: 10.22559/folklor.1693

Araştırma makalesi/Research article

Orhan Hançerlioğlu'nun *İnsansız Şehir*'inde Köylüler ve Kentliler

Townspeople and Peasants in the *Unmanned City* by Orhan Hançerlioğlu

Meral Demiryürek*

Öz

Orhan Hançerlioğlu (1916-1991) Trakya bölgesinde, Adana'nın Karaisalı ilçesinde ve İstanbul'da çeşitli devlet memuriyetlerinde bulunmuş bir yazardır. Günümüzde çoğunlukla felsefe alanındaki kitaplarıyla tanınır. Hâlbuki yaşadığı dönemde çok okunan *Varlık*, *Yeditepe* gibi edebî dergilerin sayfalarında sık sık ismine rastlanır. Orhan Hançerlioğlu yazdığı sekiz roman ve otuza yakın hikâyesinde yaşadığı, gözlemlediği yerleri insan, doğa ve gelenek bağlamında özgün bir üslup ve teknikle anlatır. Türk edebiyatına önemli katkıları vardır. Özellikle, 1946-1953 yılları arasında yayımlanan hikâyeleri, İstanbul insanının yanı sıra kentten uzakta görevli bir aydının bakış açısıyla köylüye dair ayrıntılara yer verişiyle ilgi uyandırır. Bunlar arasında, Türk köylüsünün pratik zekâsına ve kentliden farklı düşünme biçimine vurgu yapan tespitler çoktur. Yazara göre köylünün karakterini belirleyen doğa şartları ve gelenektir. Kentli ise belli bir toplumsal düzen dâhilinde

Geliş tarihi (Received): 24.02.2021 - Kabul tarihi (Accepted): 14.07.2021
* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. meraldemiryurek@hitit.edu.tr. ORCID: 0000-0002-5598-7581

hareket eder. Bir tezat olarak kendine has dünyası içinde bütün zorluk ve sıkıntılara boyun eğmeden mücadele eden köylünün karşısında onu tam olarak anlamayan kentli bir anlatıcı ve kurgusal kişi vardır. Hikâyelerde köy ortamındaki kentlinin varlığına dayalı zıtlık, kırsal yerleşim kültürü algısını güçlendirici ve şaşırtıcı bir etki yaratır. Bu makalenin amacı, vefatının 30. yılında Orhan Hançerlioğlu'nun Türk edebiyatındaki yerini yeniden gündeme getirerek İnsansız Şehir (1953) adıyla kitaplaşan hikâyelerinde anlattığı 1940'lı yıllardaki Türk insanının kentte ve köyde hayat mücadelesini sürdürürken çevreye bağlı olarak geliştirdiği karakteristik davranış biçimlerini kurgusal yapının imkânları aracılığıyla dikkatlere sunmaktır.

Anahtar sözcükler: *Cumhuriyet dönemi*, *Türk hikâyesi*, *köy edebiyatı*, *kent yaşamı, Trakya, Anadolu*

Abstract

Orhan Hancerlioglu (1916-1991) was a writer who served in civil service positions in Istanbul, Anatolia and Thrace. Although at the present day he is usually remembered with his philosophical works, he had contributed to the Turkish literature with his novels and stories, in which he had told his observations about the places where he had lived and observed depending on people, nature and tradition. In particular, his stories which were published between 1946 and 1953 drew attention with his observations about the people living in Istanbul together with the details about Turkish villagers from the point of view of a townsman who had to serve away from the city. The contrast depending on a townsman who live in a village creates an astonishing and strengthening effect of the perception about rural settlement. Depending on the features of Turkish peasants and townsmen which were presented by Hancerlioglu in his *Unmanned City*, which was published in 1953, this essay seeks to commemorate him on the 30th anniversary of his death, examine the various aspects of Turkish people's abilities in rural and urban life through the possibilities of fictional structure and remember his place in Turkish literature.

Keywords: *Republic era*, *Turkish story*, *countryside literature*, *urban life, Thrace, Anatolia*

Extended summary

Orhan Bali Hançerlioğlu, novelist and storyteller, researcher and lawyer, was born on 19 August 1916 in Kırklareli (Kırkkilise). His father, Zahid Bey, was a merchant, and his mother, Mrs. Hançerlioğlu, was a housewife. In the 1923-1924 academic year, he was accepted to the kindergarten section of Şişli Terakki High School, and on 16 February 1925, he was taken to the primary school of this institution. He studied secondary school and high school in the same school. In the school records, his name was mentioned as Orhan Bali, Orhan Zahid and Orhan. He was the only child of his family. He knew English and French. After

completing high school in 1935, he enrolled in Istanbul University Faculty of Law. Years later, he expressed his gratitude to the Faculty of Law for teaching Western thinking system. He graduated from the university with a good degree in 1939 and entered the military officer school on 1 November 1939. He was discharged on 28 November 1941. On 31 October 1940, he married the painter Atıfet, who was his childhood friend and classmate, later. They did not have any children. Between the period of 1942-1947, he held various positions in Edirne and Adana such as district governor. He was appointed as an inspector of the Istanbul Municipality in 1947 and the director of the Istanbul City Theaters in 1952. Speaking about a year from 1951-1952, he worked as a branch manager at the Istanbul Police Department. In 1953, he started to work as an assistant manager of Legal Affairs at IETT General Directorate. He retired from his position of Legal Affairs Manager on 14 December 1978. He made talks about arts and literature at TRT Istanbul Radio from 1953 to 1957. He died of heart failure on 9 July 1991. He was buried in the Zincirlikuyu Cemetery.

The source of his pleasure about literature was his father. He learned Arabic by memorizing verses from Fuzuli and Sheikh Galip when he was only five years old. His nickname at the school was "the man of letters". One of his papers in Şişli Terakki High School Archive proves his literary talent. While he was only 13, he got a prize in a poetry contest, and stepped into literary life. His first published book was *Kıvılcım* (1936), a poetry book. He said that he had started storytelling with the admiration of Daudet, Llench, Katayev and Zozula. He cited seven authors as "all the grown-up children who treated art as an endless play"; Daudet, Balzac, Turgenyev, Morgan, Montherland, Gide and Hesse. As for the Turkish literature, he remembered the names of Abdülhak Şinasi Hisar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Sait Faik Abasıyanık, Bekir Sıtkı Kunt, Ahmet Hamdi Tanpınar and Oktay Akbal, and published articles about them, later.

Although his first story was *"Selman's Gocukları"* (1949), his first publish story was *"Köylücükler"* (*Amaç* magazine, 1946). Between 1949 and 1953, his stories published in some magazines, such as *Varlık*, *Fikirler*, *Yeditepe*, *Beş Sanat*, Şadırvan and *Ağaç*. He compiled his stories into a book entitled the İnsansız Şehir (1953). In 1951, his first novel *Karanlık Dünya* was published. According to him, the reason of his transition from story to novel was that he could think more comprehensive within the dimensions of the novel. He published eight novels (*Karanlık Dünya*, *Büyük Balıklar*, *Oyun*, *Ekilmemiş Topraklar*, *Ali*, *Kutu Kutu* İçinde, *Yedinci Gün*, *Bordamıza Vuran Deniz*), between 1951 and 1960. In a survey of *Yeditepe* magazine in 1957, he mentioned that he was writing a new novel entitled *Dünyanın* Öteki *Yarısı*, but this work has not been discovered yet. The novels of *Karanlık Dünya*, *Oyun* and *Kutu Kutu* İçinde were translated into Azerbaijani Turkish and the story entitled *"Merhamete Dair"* was published in Greek with the name *"Merhamet"*. In 1956, he won the Turkish Language Association prize for his novel entitled *Ali*. He was used the name of Ahmet Mazılık as a pseudonym.

Although he had been under some influences throughout his literary life, he was not a representative of a trend. He thought that it was for the benefit of art. He did the work of being useful, "not as a duty, but because he cannot refuse to do it". As a matter of fact, he sum-

marized his understanding of art as "turning it into reality". He explained this understanding as "the reality that should be, not what was happening". He was out of the existed realism.

He argued that the modern novelist had to provide the integrity of his work and his work could be read in 3-4 hours at most. His novels looked like a long story. So, he described his novels as "the novel rather than the story". Another feature of his novels was that they were based on deep psychological foundations. In addition, he thought that the art could not be divided into two as form and essence. According to him the art was a unique and every novel had to have a certain novelty.

His philosophical works began in 1961 and his first article was published in *Varlık* magazine with the title *"Erdem* Üstüne*"*. His studies related to philosophy and dictionary continued to his death. This situation lasted more longer than his literary works and as a result, his literary works were almost forgotten.

The most comprehensive study on Orhan Hançerlioğlu, his life and novels, has been made by Meral Demiryürek: *Roman İncelemesinin Teorik Temelleri ve Uygulamaları: Orhan Hançerlioğlu Hikâyeden Öte Romandan Beri* (2010, 2016).

There are about thirty stories written by Orhan Hançerlioğlu. Some of them was compiled into a volume entitled *İnsansız Şehir* and published by him. Some of his stories has been in the pages of literary magazines of 1950s. One can not find a comprehensive study related to his stories which presents the various appearances of the Turkish people living in villages or İstanbul in 1940s and 1950s. His stories also reflect the different understandings and approaches between villagers and town-dwellers and witnesses the writer's personal experiences. As a result, Orhan Hançerlioğlu must be counted one of the important representatives of the modern Turkish literature.

Giriş

Orhan Hançerlioğlu, Türk kültür dünyasında felsefe ve edebiyat alanlarındaki çalışmalarıyla önemli bir yere sahiptir. Şiirlerinin yayımlandığı 1936 yılı ile *Oyun* adlı romanında değişiklikler yaparak yeniden yayımladığı 1962 yılı arasında geçen süre dikkate alındığında onun edebî hayatının yaklaşık yirmi altı yıl sürdüğü görülür. Hikâyelerinin bir bölümüyle iki romanında (*Karanlık Dünya*, *Ekilmemiş Topraklar*) görevli olarak bulunduğu yerlerde gözlemlediği Trakya ve Anadolu köylüsünü anlatır. "İnsanların mutluluğunu sağlamak için toplumu düzenlemek düşüncesi, toprağa bağlılıkla başlıyor. Göçebe toplulukların toplumsal sorunları yoktur. Birbirleriyle değil, doğayla çekişmektedirler. Ne saymak, ne de yazmak gereğini duymuyorlar." (1964: 884) diyen Orhan Hançerlioğlu, köy kökenli yazarlardan farklı bir bakış açısıyla kırsal bölgede yaşayan Türk insanının kendine özgü davranış biçimlerini eserlerine aktarır. O, kentli bir aydındır ve eserlerinde İstanbul özelinde kentli insana da sıklıkla yer verir. Hikâyelerindeki kent ve köy kökenli kişilerin sayısı aşağı yukarı eşittir, ancak bu oran romanlarında kentten yana ağırlık kazanır.

Çok sayıda felsefe, ekonomi ve toplumbilim kitabı, sözlüğü ile Türk edebiyatına otuza yakın hikâye ve sekiz roman kazandıran Orhan Hançerlioğlu'nun bugüne değin, hayatı ve

romanları üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma, Meral Demiryürek'in *Roman İncelemesinin Teorik Temelleri ve Uygulamaları Orhan Hançerlioğlu Hikâyeden Öte Romandan Beri* (2010, 2016) adlı kitabıdır. Bu makalede yaşadığı dönemde roman ve hikâyeleri çok okunan ancak zaman içinde edebî kimliği unutulan yazarın 1940-1960 dönemi Türk edebiyatındaki yeri yeniden gündeme getirilip daha önce herhangi bir çalışmayla değerlendirilmeyen hikâyeleri tahlil edilecektir. Hikâyelerin odak noktasını, köyde ve kentte yaşayan Türk insanının çeşitli görünümleri oluşturduğundan kişiler üzerine yoğunlaşılmıştır.

1. Özel okuldan devlet memuriyetine uzanan bir hayat

Tam adıyla Orhan Bali Hançerlioğlu, 19 Ağustos 1916 tarihinde Kırkkilise'de (Kırklareli) doğar. Babası Zahid Bey tüccar, annesi Sahavet Hanım ev kadınıdır. Ailesinin tek çocuğudur ve okul kayıtlarında adı "Orhan Bali" veya "Orhan Zahid" şeklinde geçer. 1923-1924 öğretim yılından itibaren Özel Şişli Terakki Lisesi'nde eğitimini sürdürür. İlk, orta ve lise tahsilini aynı okulda tamamlar. Liseyi bitirince Edebiyat Fakültesine gitmek isterse de babası izin vermez. Bunun üzerine İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğrenim görür (Demiryürek, 2016: 55-57). Yazar yıllar sonra "Garbın düşünce sistemini öğrettiği için Hukuk Fakültesine minnettar" olduğunu ifade eder ve Edebiyat Fakültesinde okumamanın kendisi için büyük bir isabet olduğunu düşünür (*Varlık*, 1952:6). 1938-1939 öğretim yılı sonunda İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olan Orhan Hançerlioğlu, Fransızca ve İngilizce bilir. Askerliğini yaptıktan sonra 20 Mart 1942 tarihinde Edirne iline bağlı Hayrabolu ilçesi nahiyelerinden Susuz Müsellim nahiyesi müdürlüğüne tayin edilir. Daha sonra Uzunköprü ilçesine bağlı Çöpköy'de bucak müdürlüğü yapar. 19 Kasım 1942 tarihinde Edirne vilayeti maiyet memurluğuna tayin edilir. 11 Mayıs 1943 tarihinde Edirne vilayeti maiyet memurluğu görevi üzerinde olmak kaydıyla Edirne vilayetine bağlı Meriç kaymakamlığına vekaleten atanır. 3 Haziran 1943 tarihinde Meriç kaymakam vekilliği görevine başlayan yazar, 25 Temmuz 1943'te Meriç'ten ayrılır. 19 Temmuz 1943 tarihinde Edirne vilayeti Keşan kaymakamlığına vekaleten tayin edilir. 26 Temmuz 1943 tarihinde Keşan kaymakam vekili olarak çalışmaya başlar ve 12 Ocak 1944 tarihine kadar bu görevini sürdürür. 29 Kasım 1945 tarihinde Adana iline bağlı Karaisalı ilçesi kaymakamlığına atanır. 28 Haziran 1947 tarihine kadar Karaisalı kaymakamı olarak görev yapan Orhan Hançerlioğlu, 27 Mayıs 1947 tarihinde naklen Kars vilayetine bağlı Posof kaymakamlığına tayin edilir ise de bu göreve başlamaz. 20 Mart 1942 tarihinden 13 Aralık 1947 tarihine kadar yaklaşık 5 yıl 9 ay İçişleri Bakanlığı'na bağlı çeşitli görevlerde bulunur. 1947-1951 yılları arasında İstanbul Belediyesinde çalışır. 26 Ağustos 1951 tarihinde İstanbul Emniyet Müdürlüğü III. Şube Müdürlüğüne tayin edilirse de bu görevi kısa sürer. 17 Nisan 1952 tarihinde "Belediye müfettişi iken gösterdiği ehliyet ve liyakatinden dolayı" İstanbul Şehir Tiyatroları müdürlüğüne tayin edilir. Başarılı çalışmalar yaptığı bu görevini takiben İstanbul Belediyesi İstanbul E.T.T İşleri Umum Müdürlüğü Hukuk İşleri müdür muavinliğine tayin olunur ve 14 Aralık 1978 tarihinde Hukuk İşleri Müdürlüğü'nden emekliye ayrılır (Demiryürek, 2016: 59-66). Bütün bu işlerine ilaveten Orhan Hançerlioğlu'nun radyo konferansçılığını da anmak gerekir. Doğan Hızlan *Hürriyet* gazetesindeki köşesinde "Radyo Günleri"nde onu dinleyenlerden biri olduğunu belirterek

"Bir öykü yazarını tanıtır, ardından konuşmasını şiir dizeleriyle bitirirdi. Etkileyici, davudi bir ses tonu vardı. Son romanı ve sözlükleri üzerine TRT'deki 'Karalama Defteri'nde de bir konuşma yapmıştım" (Hızlan, 2021) bilgisini paylaşır.

Orhan Hançerlioğlu 9 Temmuz 1991 Salı gününü Çarşamba'ya bağlayan gece kalp yetmezliğinden vefat eder (*Cumhuriyet*, 1991:20). Oktay Akbal, 17 Temmuz 1991 tarihli yazısında, Hançerlioğlu'nun *Felsefe Ansiklopedisi*'ndeki ölüm maddesinden alıntı yaparak onun "ölüm korkusundan kendini sıyırmış bir yazar, bir düşünür" olduğunu vurgular ve "işte ciltlerce kitap yazmış, yetmiş beş yılını boşuna geçirmemiş biri. Yaşama kazandırdıklarıyla, yaşayacak bir mutlu insan…" (Akbal, 1991: 2) yorumunda bulunur.

2. Kitaplarla örülü bir dünyadan yazarlığa giden yol

Müdürlük, müdür yardımcılığı, kaymakamlık gibi çeşitli kademelerdeki resmî görevlerinin yanı sıra kültürel konularla ilgilenen, roman ve hikâyeler yazan Orhan Hançerlioğlu'nun edebiyat dünyasına girişi şiirle olur. "On üç yaşında iken kazandığı bir şiir yarışması ile" 1929 yılında edebî hayata adım atan Orhan Hançerlioğlu'nun yayımlanan ilk kitabı da *Kıvılcım* (1936) adlı bir şiir kitabıdır (Hançerlioğlu, 1962: 4). Kendisiyle yapılan bir söyleşide "Edebiyata karşı sizde ilk alâka ne zaman uyandı?" sorusunu şöyle cevaplar: "Bana edebiyat zevkini ve ilgisini aşılayan ilk insan, babam olmuştur. Henüz beş yaşımda iken babam bana Fuzuli'den Şeyh Galip'ten mısralar ezberletirdi. İlkokula bu mısralarla beraber gittim. Hemen hemen kusursuz bir şekilde Arapça yazıp okuyabildiğimi gören hocalarım ve arkadaşlarım bana önce şair, sonra da edebiyatçı lakâbını taktılar" (*Varlık*, 1952: 6). Orhan Hançerlioğlu bir başka söyleşisinde ise üç yaşında Arapça, dört yaşında keman, beş yaşında da piyano öğrendiğini, altı yaşında "divân şiirinin en uzun parçalarını" ezberden okuyabildiğini ve "ana sınıfına" bu bilgilerle girdiğini anlatır (Ay, 1972: 6). Bütün bu birikimlerin bir sonucu olarak Orhan Hançerlioğlu'nun edebî hayatı şiirle başlar. Şiire bakışı Yahya Kemal'den sonra ayrılan öz şiir yolunu seçenlerden yanadır. Hançerlioğlu; Cahit Sıtkı Tarancı, Cahit Külebi, Behçet Necatigil, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Muhip Dranas, Sabahattin Kudret Aksal ve Necip Fazıl Kısakürek'i şair olarak sevdiğini belirtir. 1952 yılında *Varlık* dergisinde yayımlanan bir röportajında kendisine hangi yazarları okuduğu sorulduğunda şu cevabı verir: "Türk edebiyatında hemen hemen okumadığım yazar yoktur, diyebilirim. Çocukluğumda Hüseyin Rahmi'yi, Yakup Kadri'yi, Anatole France'ı ve Turgenief'i çok sevmiştim. Gençliğimde sırasiyle Duhamel, Montherlant, Gide, Morgan ve Huxley beni yepyeni bir dünyaya götürdüler. Hikâyeciliğe Daudet, Llenç, Katayev ve Zozulâ hayranlığı ile başladım. İlk hikâyelerimde bu yazarların büyük etkileri olmuştur" (*Varlık*, 1952: 6). Orhan Hançerlioğlu'nun çeşitli yazılarından hareketle beğendiği yazarlar olarak Abdülhak Şinasi Hisar ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun isimlerinin yanına Reşat Nuri Güntekin, Sait Faik Abasıyanık, Bekir Sıtkı Kunt, Ahmet Hamdi Tanpınar, Oktay Akbal'ın isimleri de eklenebilir. Orhan Hançerlioğlu, kendisini "çarpan kitaplar"ı sayarken Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve *Bir Sürgün*'den "kendi sorunlarımız, kendi kişilerimiz, kendi dilimizle büyük bir yapı kurulabileceğini bana öğreten, hiçbir Batılının kişiliğini düşünmeden kendini okutabilen ilk Türk romancısıdır… *Bir Sürgün* bence, Türk romancılığının ilk büyük

yapısıdır" diyerek övücü ifadelerle söz eder. Aynı şekilde Çamlıcadaki *Enişte*miz romanını da "Türk edebiyatının, Batı ölçüsünde, en büyük kitabı" sayar (Hançerlioğlu, 1958: 4). Nitekim okuduğu, sevdiği yazarlar ve eserler sayılamayacak kadar çoktur. O, her şeyden önce iyi bir okur olduğunu beyanlarında açıkça belli eder. Hançerlioğlu, yazar olmak için önce iyi bir okur olmak gerektiğinin somut bir örneğidir.

3. Hikâye ile düşünme isteği

Tahir Alangu'ya göre, Orhan Hançerlioğlu ilk hikâyesini "Selman'ın Gocukları" adıyla 1941 yılında yazar, fakat hikâye, eleştirmen Fahir Önger'in sayesinde ancak 1950'de *Fikirler* dergisinde yayımlanır (Alangu, 1965: 766). Alangu'nun verdiği bu bilgide yanlışlık vardır. "Selman'ın Gocukları" hikâyesinin *Fikirler* dergisinde yayımlanış yılı 1950 değildir, hikâye 19 Ocak 1949 tarihinde yayımlanır. Hikâyenin sonundaki "4/7/949 Susuz Müsellim" ibaresi kafa karıştırıcı gelebilir, çünkü Hançerlioğlu 1949 yılında değil, 1942 yılında "Susuz Müsellim" nahiyesi müdürlüğü yapar. 1949 yılında İstanbul'da belediye müfettişliği görevindedir. Bu bilgiler ışığında yazarın, bu hikâyesini Susuz Müsellim nahiyesi müdürü iken 1942 yılında kaleme aldığı ve 1949 yılında da yeniden gözden geçirerek yayımladığı düşünülebilir. Dolayısıyla yazdığı ilk hikâyesinin "Selman'ın Gocukları" adını taşımakta olduğu ve *Fikirler* dergisinin 19 Ocak 1949 tarihli sayısında "Anadolu'dan Notlar" üst başlığı altında yayımlandığı söylenebilir. Bununla birlikte "Selman'ın Gocukları" Orhan Hançerlioğlu'nun "yazdığı ilk hikâye" olsa da, yayımlanan ilk hikâyesi değildir. Yayımlanan ilk hikâyesi "Köylücükler" adıyla 1946 yılında *Amaç* dergisinde yayımlanır (Hançerlioğlu, 1946: 18-21). 1946 yılından 1949 yılı başına kadar suskun kalan Hançerlioğlu'nun 1949 yılı Ocak ayından 1953 yılına kadar çeşitli dergilerde düzenli olarak hikâyelerine rastlanır. Hikâyelerin yayımlandığı dergiler *Fikirler*, *Varlık*, *Yeditepe*, *Beş Sanat*, Şadırvan ve *Ağaç*'tır.

4. Hikâyeden ötesi roman

Edebiyat dünyasına şiir ile giren ve hikâye ile devam eden Hançerlioğlu, 1946 yılında Adana'nın ilçesi Karaisalı'da kaymakam iken yazmaya başladığı *Karanlık Dünya* adlı romanını 1951 yılında yayımlayarak roman sahasında da varlık göstermeye başlar. Hikâyeden romana geçme nedenini "Düşüncemi roman ölçüleri içinde anlatmayı daha çok seviyorum" (Baydar, 1956:6) ve "Roman ölçüleri içinde daha iyi düşünebiliyorum… Ressamın resimle, müzikçinin müzikle düşündüğü gibi. Bir zamanlar hikâyeyle de düşünmek istemiştim, düşünemedim" (Özçelik, 1956:12) diyerek açıklar. Yazar özellikle "roman ölçüleri içinde düşünebilme" gerekçesi üzerinde durur ve böylece hikâye ölçüleri içinde düşünemediğini de dolaylı bir biçimde anlatır. Onun ressam ve müzisyen örnekleri üzerinden kendini ifade etmesi sanatı bir bütün olarak gördüğünü göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Hançerlioğlu, 1951 yılından 1960 yılına kadar geçen sürede peş peşe sekiz roman yazar. Bunlar; *Karanlık Dünya* (1951), *Büyük Balıklar* (1952), *Oyun* (1953), *Ekilmemiş Topraklar* (1954), *Ali* (1955), *Kutu Kutu* İçinde (1956), *Yedinci Gün* (1957) ve *Bordamıza Vuran Deniz* (1960)'dir. Bütün romanlarının ilk baskıları Varlık Yayınları tarafından yapılır. 1956 yılında *Ali* adlı romanı ile Türk Dil Kurumu roman ödülünü kazanan Orhan Hançerlioğlu, 1950'li

yıllarda tanınan ve beğenilen bir romancı olmayı başarır. Edebiyat, dil ve sinemayla ilgili jürilere, jüri üyesi olarak davet edilmesi, dergilerin çok okunan roman/yazar anketlerinden oluşan listelerde sürekli yer alması ve TDK üyeliğine seçilmesi onun yaşadığı dönemdeki popülaritesini açıkça belli eden işaretlerdir.

Orhan Hançerlioğlu'nun *Büyük Balıklar* adlı romanı diğer romanlarından farklı bir özellik taşımaktadır. *Büyük Balıklar* kitap olarak yayımlanmadan önce eserin beş bölümü hikâye şeklinde ve ayrı başlıklar altında farklı dergilerde yayımlanır. Yazar daha sonra söz konusu beş bölümü özel bir teknikle romanın bölümleri haline getirir ve roman bütünlüğü içinde tekrar sunar (Demiryürek, 2016: 73-74).

1950'li yılların başında eserleri ve fikirleriyle edebiyat dünyasının tanınan, seçkin şahsiyetlerinden biri hâline gelen Orhan Hançerlioğlu, 1961 yılından itibaren felsefeye ağırlık verir ve edebiyat ortamından uzaklaşır. Bu alan değişikliğinin tespit edilebilen ilk somut örneği *Varlık* dergisinde 1 Şubat 1961 tarihinden itibaren yayımlanmaya başlayan "Erdem Üstüne" adlı felsefi yazılarıdır. 1972 yılında Behzat Ay'ın kendisiyle yaptığı bir röportajda *Felsefe Ansiklopedisi*'ni hazırladığı bilgisini paylaşır (Ay, 1972: 6). Böylece *Varlık* dergisinde yayımladığı yazıları zamanla felsefe, ekonomi, kültür, inanç ve düşünce tarihi alanlarında temel referans kaynağı olan *Düşünce Tarihi, Felsefe Ansiklopedisi, Felsefe Sözlüğü, Ticaret Sözlüğü, Ekonomi Sözlüğü, Toplumbilim Sözlüğü, Türk Dili Sözlüğü, Ruhbilim Sözlüğü, İslam İnançları Sözlüğü, Dünya İnançları Sözlüğü* (Demiryürek, 2019) gibi önemli başvuru kitaplarına dönüşür.

5. *İnsansız Şehir*'in köylüleri

Orhan Hançerlioğlu, kentli bir aydın olarak mesleği gereği bulunduğu köy ve kasabalarda gözlemler yapar ve nesnel bir bakış açısıyla âdet, gelenek-görenek, ekonomik mücadele ile eğitim ve sağlık sorunları bağlamında kırsal bölge insanını kurgusal metinler aracılığıyla anlatır. Onun sanat anlayışı toplumsaldır, ancak sanatın faydalı olma işini bir ödev olarak değil, yapmamazlık edemediği için yapması gerektiğine inanır. Bu bağlamda kendi sanat görüşünü de "gerçeğe sanatçı eliyle yeniden biçim verilmesi" olarak tanımlar (Baydar, 1956: 6). Hançerlioğlu'na göre bir eserin sanat eseri sayılıp sayılmamasındaki temel ölçü "yapıcının konuyu görüşünde ve söyleyişinde" bir özellik olup olmamasıdır. Ayrıca şahsiyet ve üslubun bulunduğu her eserin sanat eseri kabul edilmesi gerektiğini savunur (Hançerlioğlu, 1951: 9). Bütün bu özelliklerin varlığı hâlinde konunun önemsizleştiği fikrindedir. Nitekim bazı hikâyelerindeki ve iki romanındaki (*Karanlık Dünya*, *Ekilmemiş Topraklar*) konu benzerliği bu açıdan örnek teşkil eder.

Varlık Yayınlarının 163. kitabı olarak 1953 yılında yayımlanan İnsansız Şehir, Orhan Hançerlioğlu'nun yirmi dört hikâyesini içerir. Hikâyelerden ilk on dördü köy hayatıyla ilgili olup sırasıyla "Toprak", "Seyide Nine'nin Kargası", "Merhamet", "Selman'ın Gocukları", "Peynir", "Cennete Giden Yol", "Sakallı Şöhret", "Tersine Dönen Tekerlek", "Çayır Davası", "Buzdan ve Güneşten", "Mehmet", "Kız ve Dana", "Korku", "Ve Vücutlarında Altın" adlarını taşırlar.

5.1. Kuraklıkla mücadele

İnsansız Şehir'in birinci hikâyesi olan "Toprak", Orhan Hançerlioğlu'nun sıklıkla ele aldığı insan-doğa çatışmasına dayanır. Köylünün kuraklıkla mücadelesi, yazarın önce hikâyelerinde, daha sonra *Ekilmemiş Topraklar* adlı romanında işlenir. "Toprak"ın merkez kişisi Üzeyir'dir. Damatlarıyla birlikte saban ve öküzlerle toprağı ekip biçmeye çabalar. Kuraklık yüzünden toprağı taşa kestiğinden kasabaya gidip ticaretle uğraşmayı hayal eder. Onun gözünde köyle kent iki zıt dünyadır:

> "Emmi oğulları kasabada birer dükkân açmışlar, koyun pöstekisi topluyorlardı. Kazançları da, rahatları da yerinde idi. Hem kasabalık yer köye benzer miydi hiç… Akşamları pırıl pırıl ışıklar yanıyor, çeşmelerden gürül gürül sular akıyordu. Üstelik Emmi oğulları, onu işlerine ortak etmek için çağırmışlardı da… 'Rençberin işi, iğne ile kuyu kazmaya benzer' demişlerdi. 'Ne kadar gayret etsen sonunu bir türlü bulamazsın, dolap beygiri gibi çalışması da caba… Ama ticaret öyle mi ya? Oturduğun yerde beşe al, ona sat… At paracıkları cebine, yan gel keyfine bak'" (Hançerlioğlu, 1953: 4).

Ekonomik açıdan maddi konfor imkânlarını temsil eden kasaba uzak, ama ulaşılmak istenen bir hedeftir. Eşinin itirazını bahane ederek gitmeyi hep erteleyen Üzeyir, tam kararını verip göçe hazırlandığı sırada hava durumu değişir ve yağmurlar yağmaya başlar. Yemyeşil tarlalar göz alabildiğine uzanır. İki yıl ürün alamadıkları toprakları bereketlenir ve ektikleri buğdayın boy vermesiyle kasabaya gitmekten son anda vazgeçerler. Olay zamanında ileri atlandığında Üzeyir seksen yaşında bir ihtiyardır artık ve hâlâ köyündedir. Kasabaya göç etme hayalini hep diri tutar. Ancak toprak "[s]abanlarla kendini sürdürdü, çapalarla çapalattı, tohumlarla besletti, oraklarla biçtirdi, dövenlerle dövdürdü… Üstüne yağan karlardan donlar ve balçıklar yaptı, yollarından geçit vermedi, insanını bırakmadı" (Hançerlioğlu, 1953: 11). İnsan-doğa mücadelesinde kazanan doğa olur.

5.2. Yaşlı kadının kurnazlığı

"Seyide Nine'nin Kargası" İnsansız Şehir'in ikinci hikâyesi olup insanın doğayla iç içe yaşayıp pratik zekasıyla onu kendi çıkarları için kullanmasına güzel bir örnektir. Ayrıca köylü ve kentli insanları bir araya getirip bakış açılarındaki farklılığı ortaya koyması açısından da önemlidir. Anlatıcı, köylerde karga mücadelesini takipten sorumlu bir amirdir ve devlet görevlisi kimliğiyle Orhan Hançerlioğlu'ndan izler taşır. "On sekiz yaşından elli yaşına kadar her erkeğin iki karga veya dört karga yavrusu yahut sekiz karga yumurtası getirmeye ve makbuz mukabilinde teslim etmeye" (Hançerlioğlu, 1953: 12) mecbur tutulduğu bölgede, Seyide Nine adlı yaşlı kadın damına yuva yapan kargayı vurdurmaz. Anlatıcı, bu olaya önem vermez ve şöyle düşünür: "Köydeki kadınların da şehirdekiler gibi türlü türlü kaprisleri vardır" (Hançerlioğlu, 1953: 13). Korucuya gidip kargayı vurmasını söyleyerek işi başından savar. Ancak Seyide Nine, korucuyu sopayla kovalayınca yine sonuç alınamaz. Anlatıcı sinirlenerek Seyide Nine'yi makamına çağırtır, fakat Seyide Nine "Ben ihtiyarım, yürüyemem, bir diyeceği varsa kendi gelsin" (Hançerlioğlu, 1953: 13) diyerek karşı durmaya devam eder. Seksen yaşında, iki oğlunu vatan hizmetine göndermiş, tek başına evini idare eden Seyide Nine, kocasını Umumi Harp'te şehit vermiş, büyük oğlu ve gelininin gözü önünde vahşice

öldürülmesine tanık olmuş yürekli bir kadındır. Bu sebeple anlatıcı, daha fazla üzerine gitmez. Aradan günler geçer. Seyide Nine bir gün korucuya haber göndererek gelip kargayı vurmalarını ister. Olaydaki gizemi merak eden anlatıcı, Seyide Nine'ye gidip bütün olup bitenlerin sebebini sorar. Aldığı cevap, Türk köylüsünün pratik zekasına çok güçlü ve güzel bir örnektir:

> "Seyide Nine beni küçümseme ile süzdü:
> -Te o zaman ben onu bastırmıştım be…
> -Nasıl bastırmıştın?
> -Basbayağı bastırmıştım.
> -?
> -Altına tavuk yumurtası koymuştum.
> -?
> -Te piliçleri görmey misin be kızan?" (Hançerlioğlu, 1953: 15).

Bu diyalog, aynı zamanda, kentli ile köylünün gerek olaylara ve gerekse birbirlerine bakış açısını gösteren önemli ipuçları içerir. Köylü, doğanın bütün imkanlarını kendi varlığını sürdürmek için kullanma içgüdüsüyle hareket etmeye alışmışken kentlide bu güdü kentleşmenin etkisiyle kaybolmuştur. Öte yandan kentli, köylüye acıyıp cahil gözüyle bakarken köylünün kentliye bakışında bir küçümseme sezilir.

5.3. Erkeğin kadına biçtiği değer

Orhan Hançerlioğlu, "Merhamet" hikâyesinde köyde var olan kadın-erkek eşitsizliğini vurgular. Recep, yatakta uyuyan karısına bakarak "gayrı buna avrat demek için adamın gözü kör olmalı" (Hançerlioğlu, 1953: 16) diye söylenir. Hâlbuki kendisi "güneş yükselene kadar" uyurken, o esnada karısı döşekleri toplayıp, taze hamur pişirip, hayvanları sulamış, kızlarıyla beraber pancar toplamaya gitmiştir. Recep kahvede oyun oynamaktan "sıkılıp" tarlaya gittiğinde kadınları güneşin altında kan ter içinde çalışırken bulur. Toplanacak daha yirmi dönüm pancar kaldığını öğrenince "erkek yaratılmış olmanın gururu içinde" karısını azarlar. Bunun üzerine anlatıcı, kadını şöyle tasvir eder: "Can çekişen bir hayvan gibi soluyordu. Ter ve toprakla sıvanmış gözleri bulutlu bir gece kadar karanlıktı. İnsanlığın bütün sefaleti, yaşamanın bütün zilleti tütüyordu bu yüzde…" (Hançerlioğlu, 1953: 18). Olay örgüsünün bitiminde, Recep karısına acır ve kasabadan gemici feneri alarak gündüzleri çok sıcak olduğundan geceleri çalışmalarını ister! Bu ironik yapı "Kız ve Dana" hikâyesinde de görülür. Bekir, evlenmek istediği Halime için danasını satıp "babalık hakkı" denilen yüz lira başlık parasını ödemek yerine kızı kaçırmayı tercih eder. Ancak Halime'nin baş eğmemesi ve abisi Salih'in peşlerine düşerek Bekir'in atını vurması sonucunda Bekir yüz elli liradan olur. Danayı satıp yeniden at alması onu elli lira zarara uğrattığından çok öfkelenir. Hançerlioğlu, bir kadının değerinin bir dana kadar etmemesini ince bir dille eleştirir.

5.4. Kendinden önce atlarını düşünmek

Kentli ile köylünün yaşam koşullarındaki farklılığın bir sonucu olarak olaylar karşısındaki davranışlarının ve bakış açılarının zıtlığını sergileyen hikâyelerden biri de "Selman'ın

Gocukları"dır. Hikâye, devlet memuru-kentli anlatıcı ile kendisini atlı arabayla bir köye götürmekte olan Romanya göçmeni Selman arasında geçer. Olay örgüsündeki çatışma, anlatıcının "vazifem icabı köylerde yaşamaya başladığım gündenberi yağmurun aleyhinde bulunmamağa son derece gayret ediyordum" sözü ile "çiftçiler yağmuru bir sevgiliyi bekler gibi beklerler" (Hançerlioğlu, 1953: 20) tespiti arasındadır. Nitekim yağmurlu bir havada seyahat eden iki çok farklı insanın birbirlerinin davranışlarını anlamlandırmadaki yanlışlıklar bu çatışmayı pekiştirir. "İstanbullular buğdayları ağaçtan toplanır sanırlarmış, doğru mu be beyim" diyen Selman, kendini, kentli karşısında üstün görür. Buna mukabil "[b]iz şehirliler yağmura karşı çok defa lâkayd bulunuruz. Eğer bir poker masası başında isek onun hafif hafif odamızın camlarını tıkırdatmasını severiz" (Hançerlioğlu, 1953: 23) özeleştirisinde bulunan anlatıcı, yine de Selman'ın yağmurdan ıslanmasına rağmen işini ağırdan almasına sinirlenir. Hele arabadaki gocukları, kendi üstlerine değil de atların sırtına örtmesiyle şaşkına döner. Bu noktada, Selman ve anlatıcı, bakış açılarındaki bütün farklılıklarıyla köylü ile kentlinin somut birer sembolüdür.

5.5. Peynir piyasası

"Peynir" hikâyesi, ilhamını Trakya köylüsünden alır. Anlatıcı, kentin kaosundan uzak, köyde olmanın mutluluğu içindedir. Canı köy kahvaltısı çeker. Parasını verip peynir ısmarlar. Gelen peynir "taktir edilmiş süt hissini veren beyaz, tereyağı kadar yumuşak, nefis bir peynir"dir. Ancak parasını akşam alırlar. Anlatıcı, köyde kaldığı müddetçe bu durum tekrarlanır. Köylülerin peynir parasını neden akşam aldıklarını çok merak eden anlatıcıya, işin iç yüzünü muhtar şöyle anlatır: "Bizim ağalar buradan piyasayı kestiremezler, on para zarar etmek de işlerine gelmez. Onun için sana peynir satınca yola düzülürler, kasabaya kadar gidip o günkü peynir piyasasını öğrenirler, akşam gelince de tabiî paralarını isterler" (Hançerlioğlu, 1953: 27). Üşenmeden kasabaya kadar gidip fiyat öğrenen Türk köylüsünün maddi konulardaki bu kurnazlığı hem şaşırtır, hem gülümsetir.

5.6. Çayır davaları

"Peynir" hikâyesiyle benzerlik gösteren bir diğer hikâye "Çayır Davası"dır. Jandarma karakol çavuşu, anlatıcıya, Canbazdereli Kasım Ağa'nın onbeş günden beri akşamları arabasıyla köyden çıkıp sürekli Canbazdere-Karacagür yolunda gidip geldiğini haber verir. Anlatıcı, çayır davalarıyla meşgul olduğundan meseleyi önemsemez, fakat Canbazdereli Halil'in davası garabet bakımından bu tuhaf durumu gölgede bırakır. Halil, askerliğini yapıp döndüğünde çayırının küçüldüğünü iddia eder. Soruşturma neticesinde Kasım'ın Halil'in çayırının ortasından bir yol açtığı anlaşılır. Geceleri sürekli arabayla gidip gelerek yeni yolu netleştirir. Sınırı oluşturan asıl yol ise kullanılmadığından çayırlaşır. Kasım pratik zekasını kendi çıkarı için kullanan köylü tipini tam anlamıyla temsil eder.

5.7. Sağlık hizmetlerinden yoksunluk

Orhan Hançerlioğlu hikâyelerinde köylerin eğitim, ekonomi, ulaşım ve sağlık yönünden

kalkındırılması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda "Cennete Giden Yol" hikâyesi köylerin doktor, hastane, ilaç gibi hizmetlerden mahrum oluşuna odaklanan bir hikâyedir. Olay örgüsünün başında anlatıcı saatlerdir yürüdüğü "büsbütün berbat bir hâlde bulunan" toprak yolda karşılaştığı atlı arabaya biner. Arabacı uzun bir sessizlikten sonra arabanın arkasında ölüsü bulunan Recep Dayı'dan bahsetmeye başlar. Neden öldüğü sorusuna "Her adam başka bir dertten ölür" diye cevap verir ve ardından ekler: "Fakir adam ise yalnız bir dertten ölür: Fakirlikten…" (Hançerlioğlu, 1953: 31). Nitekim vilayetteki hastaneye götürdüğü hastayı almadıklarını ve sonrasında yaşadıklarını anlatır. Almaları için yalvarması üzerine dilekçe yazması istenir. Arzuhalci, mektupçu, sıhhiye müdürlüğü, sertabib imzası gibi bir yığın bürokratik engel ve aşağılamayla karşılaşan arabacı, ancak ertesi gün hastanın işlemlerini tamamlayabilir. Bu kadar çok beklemeye hasta dayanamaz ve ölür. Cenazeyi de almadıklarından köye geri götürmek zorunda kalır. Bütün yaşadıklarına rağmen arabacı kaderci bir düşünceyle "Ne edelim?... Allah böyle istemiş besbelli…" diye sözlerini tamamlar. Köylünün devlet memurlarıyla ilişkisini örnekleyen bir başka hikâye ise "Buzdan ve Güneşten" adını taşır. Eşeğinin ayağı yara olan Mehmet, yağmurlar başlamadan tarladaki buğdayları nasıl taşıyacağını kara kara düşünürken jandarma onbaşısı gelir. Köyün muhtarı olarak Mehmet'in yarın yirmi iki saatlik mesafedeki kasabada valinin muhtarlar toplantısına katılması gerekmektedir. Ondan köyün nüfus defterini yanında götürmesini ister. Defterin olmadığını, köyde okuma yazması bilen bulunmadığını onbaşı anlamaz. Mehmet'in zihninde hep aynı sorular dönüp durur: "Vali bey benimle ne konuşacak?... diye düşünüyor Mehmet. Ayağını iyi edebilir mi şu eşeğin? Yahut onun yerine sağlam bir eşek verebilir mi?" (Hançerlioğlu, 1953: 51). Köylünün dertlerine çok uzak kalan yönetici sınıfını eleştiren Hançerlioğlu, kendisi de bir bürokrat olduğundan gözlemlediği sorunları hikâyeleştirip edebî zemine taşıyarak bir ölçüde sorumluluğunu yerine getirir.

5.8. Birer balya otla alınan radyo

Yazarı temsil eden anlatıcı "Mehmet" adlı hikâyede kentten görevli olarak köye giden aydın kimliğiyle Mehmet'e seslenir, çünkü Mehmet'in şahsında bütün Türk köylüsüne hayranlık duyar. "Dünyanın her gün biraz daha kötülediği şu günlerde seni düşünüyorum Mehmet…" (Hançerlioğlu, 1953: 52) diye başladığı sözlerinin devamında köylerine radyo aldırma mücadelesinde kendisini Mehmet'in desteklediğini, köylülerin birer balya ot karşılığında edindikleri radyoya kısa sürede alışarak haberleri dinlediklerini anlatır. Böylece köylü günlük dertlerinin yanı sıra dünyadan haberdar olmaya başlar. Mehmet, savaş çıkınca "Güzel güzel tarlalarını sürseler olma mı ki?..." diye masumane sorar. Hatta bir gün hükümet konağına gelerek anlatıcıya şöyle der: "Artık biz de harbe girmeliyiz… İyice anladım gayri… Biz olmazsak bitiremeyecekler bu işi." (Hançerlioğlu, 1953: 54). Mehmet'in bu sözlerinde, Türk köylüsünün saflığı ve cesareti somutlaşırken kentli aydın anlatıcının adeta dili tutulur ve şöyle düşünür: "Dostum, kardeşim, canım, ciğerim Mehmet… Gördün mü yaptığın işi?... Bir tek söz söyleyemedim sana… Kaldım karşında öylece…"(Hançerlioğlu, 1953: 54). Bu hikâyeye Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" şiirindeki İstanbullu aydın/şair ile Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ın karşılaşmasını andıran bir duygu hâkimdir.

5.9. Çeltik tarlasındaki ikizler

Yazarın, kişilerine özel bir şefkat ve hassasiyetle yaklaştığı hikâyelerden biri de "Ve Vücutlarında Altın"dır. "Birçok geceler rüyalarıma giren iki insan tanıdım" (Hançerlioğlu, 1953: 64) cümlesiyle başlayan hikâyede, çeltik tarlasında çalışan ikiz kardeşler Hasan ve Hüseyin anlatılır. Onların bütün hayali beş altın biriktirerek tarla almaktır. Çamurlu suların altındaki yabani otları ayaklarıyla ayıklayan iki kardeş, insanüstü bir gayretle çalışırlar. Malarya tehlikesiyle yüz yüze iken boğularak ölürler. Kıyıya vuran vücutlarına nehrin dibinde bulunan altının sıvanmış olduğunun fark edilmesiyle acı sonları daha da trajikleşir.

İnsansız Şehir'in birinci kısmındaki hikâyelerden üçü ("Sakallı Şöhret", "Tersine Dönen Tekerlek", "Korku") köy insanının dinî inançlarındaki bazı batıl itikatlarla ilgilidir ve diğer hikâyeler içinde önemli bir yer tutmaz.

Orhan Hançerlioğlu, özellikle Trakya bölgesinde yaşayan köylülere dair çok fazla izlenim edinir. Tespit ettiği problemleri hikâyelerine aktararak en azından edebî düzlemde Türk köylüsünün temel meselelerinin dikkate alınması için çaba harcar.

6. İnsansız Şehir'in kentlileri

Orhan Hançerlioğlu, sadece köyden ve köylüden bahseden hikâyeler yazmaz. Özellikle Edirne ve Adana çevresinde görev yapıp İstanbul'a tamamen döndükten sonra ilhamını kentten ve kendi biyografisinden alarak kurguladığı eserler yazar. Romanlarında İstanbul özelinde kent ön planda iken hikâyeleri arasında köy-kent dengesi hemen hemen başa baş bir durum arz eder. Bu bağlamda İnsansız Şehir'in ikinci kısmını oluşturan hikâyeler kent merkezlidir. Bunlar; "İnsansız Şehir", "Mustafa Kemal'in Askerleri", "Feridun Bey'in Tavukları", "Diyojen Gibi", "Dağlara Doğru", "Sabah", "Yalnız O Pazar", "Sûzinak", "Aya Yolculuk" ve "Her Şey Aşk İçin"dir.

6.1. Yakında Anadol gelecek

"Mustafa Kemal'in Askerleri" hikâyesi, yazarın çocukluk yıllarına ait anılarına dayanır. Hikâye, Kurtuluş Savaşı'nın bittiği dönemi anlatır. Birinci tekil şahıs anlatıcıyla kaleme alındığından hikâyeden çok anı hissi uyandırır. Anlatıcının altı yaşında oluşu ise çevreyi bir çocuğun gözünden yansıtmayı sağlar. Beyoğlu'ndaki Rumeli Hanının caddeye bakan bir dairesinde oturan ailesinin ona dadı tutmasından maddi durumlarının iyi olduğu anlaşılır. Çocuk anlatıcı, dadısıyla birlikte sık sık Taksim Bahçesine gider. Bir gün orada beyaz sakallı, sevimli bir ihtiyarın "Yakında Anadol gelecek" diyen sesini duyar. Çocuk anlatıcı ve yakınındaki diğer çocuklar "Anadol"un ne olduğunu bir türlü anlayamazlar. İhtiyar "Anadol, Mustafa Kemal'in askerleri demektir. Bizim askerlerimiz… Yakında gelecekler, yakında, hem pek yakında" (Hançerlioğlu, 1953: 72) şeklinde açıklama yapar. Çocuk anlatıcı evine dönünce sürekli askerlerin hayalini kurar. Bir ekim akşamı babası eve geldiğinde annesinden piyanoda neşeli şeyler çalmasını ister ve Sultanahmet Meydanına bakan evlerden birinde bir oda kiraladığını söyler ve ardından müjdeyi verir: "Ordu geçecek… Anadolu'dan Mustafa Kemal'in askerleri geliyor yarın…" (Hançerlioğlu, 1953: 74). Bu haber üzerine

kentli ailenin mutluluğuyla gece aydınlanır. Ailece, senelerdir işgal altında bulunan ve tekrar Türklerin egemen olacağını hayal bile edemedikleri sokağı seyrederler. Böylece çocukluğun masalsı atmosferi Türk ordusunun zaferiyle birleşir.

6.2. Çocukluğa dair

Yazarın çocukluk anılarından izler taşıyan bir diğer hikâyesi "Diyojen Gibi" adını taşır. Caddebostan'da geçirilen birkaç yaz mevsimi boyunca deniz kıyısı, üzüm bağları, koru ve bahçelerde özgürce zaman geçiren çocuk, içinde sürekli bir heyecan duyar. Etrafında tanık olduğu kendi yaşlarındaki çocukların ölümü, dayak yemesi gibi olaylar bu heyecanını körükler. Büyüdükten sonra dahi aynı taşkın duyguyu hisseder. Hikâye "çocukluğumun o uçsuz bucaksız sırlarla dolu dünyası içindeyim. Gene bir şeyler arıyor, bir şeyler bekliyorum. Yepyeni, bambaşka, taptaze…" (Hançerlioğlu, 1953: 85) sözleriyle son bulur. Yazarın hikâyelerinde çocuğa ait bakış açısı farklı ve özel bir yer tutar.

6.3. Bir pazar günü

"Yalnız O Pazar" hikâyesinde birinci tekil şahıs anlatıcının sevgilisine ve fizik öğretmenine seslenişinde yazarın biyografisiyle ilgili ayrıntılar göze çarpar. Meselâ: "Zaman böyle merhametsizce nasıl geçti ve biz liseyi, üniversiteyi ardarda nasıl bitirdik de bugün farkında bile değiliz?.. İkinci Dünya Harbi nasıl çıktı, nasıl yedek subay oldum, nasıl nişanlandık, nasıl evlendik ve nasıl Allahım nasıl, nasıl ihtiyarladık?" (Hançerlioğlu, 1953: 95) satırları yazarın hayatıyla bire bir örtüşür. Orhan Hançerlioğlu, hikâyenin son kısmını anlatıcının sevgilisiyle ilk kez dışarıda buluşup sinemaya gitmelerine ayırır ki bu da muhtemelen eşi Atıfet Hanım'la onun ilk kez okul dışında buluşmalarıyla ilgilidir. İki sevgili sinemada ertesi gün dersi olan fizik öğretmeniyle karşılaşırlar. Nitekim derste fizik öğretmeni her ikisine de soru yöneltip çalışamadıkları yönünde cevap alınca kız öğrenciyi "pazar günü sinemaya gideceğinize ders çalışabilirdiniz" diye azarlar. O gün derste içi isyanla dolmasına rağmen susan yazar anlatıcı, yıllar sonra fizik öğretmenine şu cevabı vererek hikâyeyi bitirir: "Şimdi o dakikayı düşünüyorum da… Saygı değer hocam, demek istiyorum, işte o gündenberi yıllar, yıllar geçti. Okulu bitirdik, nişanlandık, evlendik ve ihtiyarladık. Ya hayatımızda böyle bir pazar da olmasaydı? Şimdi elimizde ne Arşimed, ne Wat, ne de Amper kaldı. Bir o pazar inan hocam, yalnız, yalnız o pazar…" (Hançerlioğlu, 1953:96). İnsansız Şehir söz konusu hikâyelerle yazarın biyografisine ışık tutar. Onun kentli bir birey olarak yetiştiği ve yaşadığı ortam, hikâye formunda okura ulaşır.

6.4. Yapmacık ışıklardan uzakta

Karanlık Dünya romanının baş kişisi Ahmet ve onun görevli bulunduğu Mazılık kasabasından hareketle "Ahmet Mazılık" takma adını kullanan Hançerlioğlu, Adana'nın Karaisalı ilçesinde kaymakamlık yapar. Nitekim "Dağlara Doğru" hikâyesi, Karaisalı kaymakamı Ahmet'in iki yıl aradan sonra İstanbul'a gelişiyle yaşadığı yabancılaşmayı anlatır. Arkadaşları onun gelişine ve görev yaptığı yere beklediği ilgiyi göstermezler. Sa-

royan üzerine tartışan gruba bakarak "bu insanlıkta Karaisalının insanı, Toros dağlarının insanı yok… Geçtim Saroyandan, sizler, ah sizler, o karanlık dünyanın insanlarına ne kadar yabancısınız" diyerek köylü ile kentli arasındaki uçurumu dile getirir. "[B]üyük şehir insanlarından hiç kimse bu yapmacık ışıkların ardında belki karanlık ama yine de yaşanmaya değer bir gerçekler dünyası bulunduğunun farkında değildir" (Hançerlioğlu,1953: 90). Hâlbuki anlatıcı, kabuğunu kırmayı başararak kentten köye gitmiş ve ülkesini ta içinden tanımayı başarmış biridir. Artık o, İstanbul'a doğru değil Toroslar'a doğru yol almayı özlemektedir.

6.5. Kalabalıklar içinde yalnız olmak

Orhan Hançerlioğlu hikâyelerini bir araya getirdiği kitabına, kitapta yer alan "İnsansız Şehir" hikâyesinin adını verir. "İnsansız Şehir" hikâyesinin ilk satırlarını oluşturan "[o] kadar sevdim ki bu şehri… oturup ağlayasım geldi. Bu şehir yalnız benim olsun isterdim. Caddelerinde, parklarında, dükkânlarında, tramvaylarında insanlar olmasın…" (Hançerlioğlu, 1953: 68) cümleleri bir ima niteliği taşır. Çünkü olay örgüsü, işsiz kalan bu adamın arkadaşlarından iş konusunda yardım dilemesi, ama hepsinden olumsuz cevap alması üzerine kuruludur. İsmi belirtilmeyen hikâye kişisini dost bildiği insanlar bile hayal kırıklığına uğratır. Sonuçta yalnız kalır ve hikâyenin başındaki arzusunun gerçekleştiğini görür. Ancak yalnız ve başkalarına muhtaç durumu kendi içinde bir ironi barındırır. Sonuçta hikâyede kentli insanın kalabalıklar içindeki tek başınalığı bir tema olarak işlenir.

6.6. Horoz ve tavuklar dile gelirse

İnsansız Şehir'deki en farklı hikâyelerden biri "Feridun Bey'in Tavukları"dır. Bir fabl örneği olan hikâyede horoz ve çevresindeki tavuklar konuşturulur. Feridun Bey, kibar, vicdanlı, iyi bir insandır. Komşusu Ahmet Bey ise aksine hırsız, riyakar ve ahlaksızdır. Savaş döneminde dahi tavuklarını bol bol yemleyen Feridun Bey'in tavukları yeterince yumurtladıkları hâlde sahiplerinin eline sadece günlük iki yumurta geçer. Diğer yumurtaları komşu çalar. Horoz, Feridun Beyle konuşarak durumu anlatmalarını teklif eder. Yüzyıllardır hiç konuşmayan horoz ve tavuklar gerçeği sahiplerine anlatırlar. Soluğu karakolda alan Feridun Bey, Ahmet Bey'den şikayetçi olup şahit olarak horoz ve tavuklarını gösterince deli sanılarak doktora yollanır. Son paragrafta Feridun Bey'e seslenilerek insanların kendilerinden başka hiçbir yaratığın konuşmasına tahammül edemedikleri ifade edilir. Hikâyenin teması bozuk düzenin kolayca düzelmeyeceğine dair olumsuz bir mesaj içermekle birlikte insanın yine de güneşe sırtını dönüp çiçekleri koklayarak mehtaplı gecelerde başını göğe kaldırıp milyarlarca yıldızın arasında yaşamanın güzelliğine varmasının mümkün olacağı savunulur.

6.7. İnsanlar arasında yaşamak güzel

"Sabah", İstanbul'un Beykoz ilçesine bağlı Anadolu Kavağı'nda bulunan Yuşâ Tepesi üzerinde gökyüzünün gittikçe mavileşmeye başladığı günün çok erken saatlerinde geçen bir hikâyedir. Mekân, kişi, yapı ve ortamıyla Sait Faik'in hikâyelerini andırır. Geçimini

balıkçılıkla sağlayan Yorgo ve Vartan hem midye toplayıp hem sohbet ederler. Yorgo, Yuşâ Tepesine bakarak sevdiği Marika'nın drahoması olmasa da onunla evlenmeyi düşünür. Onun hâlini beğenmeyen Vartan ise "Şairliğin sırası değildir, evlâdım. Gündüz gördüğün yetişmez mi? Midye toplamanın zamanıdır şimdik. Erkenden sıva paçalarını" (Hançerlioğlu, 1953: 91-92) diye söylenir. Topladıkları midyeleri "mahalle aralarında dolaşan bir Yahudiye yok bahasına kaptırıp birer yorgunluk kahvesi içmek için Hamzanın kahvesine" (Hançerlioğlu, 1953: 93) giderler. İhtiyar bir adam olan Kahveci Hamza'nın tek övüncü, denizcilik okulunda okuyan oğludur. Adı belirtilmeyen delikanlı, kahvedekilere gazete okur. Elli yaşlarındaki seyyar sebzeci Mehmet, çayını içerken haberleri dinler. Harp sözünü duyunca Sarıkamış anılarını anlatmaya başlar. Herkes kendi düşüncelerine dalar. Hikâye insanlık adına umut dolu şiirsel bir üslupla biter: "Yavaş yavaş uyanan insanlar denizin verdiği saadet için, kuş sesleri için, ipek vücutlar ve haz verici sanatlar için, yumuşak meyvalar, lezzetli peynirler, serinletici içkiler için yaşamaya başlayacaklardır" (Hançerlioğlu, 1953: 94). Renk, ışık ve ses harmonisi içinde canlanan bir sabah vaktini kelimelerle resmeden yazar, sinematografi bilgisinin de etkisiyle adeta bütün duyulara hitap eden bu görüntünün merkezine insanı alır. Hikâye kişilerinin görünüşteki çeşitliliğine rağmen aralarındaki uyum, insani özün tekliğine işaret eder. Orhan Hançerlioğlu, bir yazısında Reşat Nuri Güntekin'in "[i]nsanlar arasında yaşamak ne tatlı şey" (Hançerlioğlu, 1957: 255) sözünün onun sanatının tam bir özeti olduğunu ve yazarın "her şeyin o insanlar için olduğunu bilen bir sanatçı" vasfını taşıdığını belirtir. Bu tespit, Hançerlioğlu'nun kendi sanat anlayışına da çok uygun düşer.

6.8. Para için yozlaşanlar

Adını klasik Türk müziğindeki bir makamdan alan "Sûzinak"taki kişi, diğer hikâye kişilerinden farklı olarak tamamen olumsuz özellikler taşır. Devlet dairesinde memur olan antagonist, dinî ve ahlaki değerler bakımından yozlaşmış biridir. Müslüman kimliğini sürekli öne çıkarmasına rağmen gizlice içki içip gayriahlaki davranışlar sergiler. Olay örgüsündeki esas çatışma unsuru ise onun rüşvet almasıdır. Hristaki adlı bir Rum'un üzerine Atina'ya giden bir başka Rum vatandaşının mülkünü kaydederek görevini kötüye kullanır. Kentli insanın bu sığ örneği, gazetedeki kendini kuyuya atan kadın haberi üzerine yaptığı yorumla kişiliğindeki kötücül tarafı iyice belli eder: "Şu dünyada ne acayip insanlar vardı canım, işini uydurup güzel güzel yaşamak dururken tut sen kendini kuyuya at… Elini cebine soktu. Hazzından ağzı kulaklarına vararak yüzlük banknotu okşadı" (Hançerlioğlu, 1953: 101).

6.9. Arabacıyla felsefî bir sohbet

"Selman'ın Gocukları" ve "Cennete Giden Yol" hikâyeleri gibi "Aya Yolculuk" hikâyesi de atlı bir arabaya binen anlatıcı ile arabacı arasındaki diyalogdan oluşur. Ancak bu hikâyenin ilk ikisinden farkı, kişilerin kentli ve arabacının entelektüel birikime sahip biri olmasıdır. Dünya düzeni üzerine felsefî bir sohbet havasında ilerleyen olay örgüsünün sonunda arabacı, Tanrı'nın yerinde kendisi olsa nasıl bir dünya yaratacağı üzerine fikir yürütür. "Kadın erkek diye ikiye ayırmazdım yaratıkları… Dünyamıza tek cins yeterdi. Böylelikle aşkı ve nefreti ortadan kaldırmış olurdum. İnsan ve hayvan diye ayırmazdım. Böylelikle zekâ ve hamaka-

tin üstüne çekerdim süngeri… Yedi çeşit rengi bire indirir, iyilik ve kötülüğü doğrulukta birleştirirdim…" (Hançerlioğlu, 1953: 105) şeklinde ütopik bir dünya tasarımı yapar. Bunun üzerine anlatıcı, ona şu cevabı verir: "Tatsız bir şey olurdu bu." (Hançerlioğlu, 1953: 106). Aynı şekilde kendisinin böyle bir imkanı olsa dünyayı hiç yaratmayacağını söyler. İlk bakışta karamsar gibi görünen bir düşünceyle yazar/anlatıcı, yeryüzünde her şeyin zıddıyla kaim olduğunu, başka bir seçeneğin bulunmadığını sezdirir.

6.10. Aşk ve yaşamak

İnsansız Şehir'in son hikâyesi "Her Şey Aşk İçin" adını taşır. Kişileri itibarıyla kentli bir karı-kocadan oluşur. Olay örgüsü basittir; birbirlerini çok sevdikleri her hâllerinden belli olan çift, karlı bir akşam vakti evlerinde yemeklerini yiyip sonra sinemaya giderler ve sıcak yuvalarına geri dönerler. Hikâyenin asıl öne çıkan tarafı, birbirine sevgiyle bağlı bu iki insanın aşkından doğan ışıltılı, mutluluk havasıdır. Erkek, pencereden dışarı bakarken şöyle düşünür: "Sokak lambalarının ışıkları içinden insanlar geçiyorlardı. Erkek onların da tıpkı kendisi gibi birer sıcak eve gitmekte olduklarını düşündü. Gülümsedi. Ne güzeldi bu dünya… hele yaşamak ne güzeldi" (Hançerlioğlu, 1953: 109). Hançerlioğlu, bu hikâyesinde sevgi dolu, iyimser, huzurlu bir aile profili çizer. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*'ndeki "Sevgi Üstüne" başlıklı yazısında "[k]adınla erkeğin birbirlerine karşı duydukları sevgiyi yadsımaya çalışmak boşunadır. Aşk denilen, karşılıklı uyuşmuş bir sevgiye rastlamamış olabilir kişi. Onu yadsımak için, ona rastlamamış olmak yetmez. Çevresine bakınca, böylesine sevgilerin büyük gücünü kolaylıkla görecektir. Sevgi, en düşçü yapıtlardan en gerçekçi yapıtlara kadar, bütün sanat alanını kaplamaktadır" (Hançerlioğlu, 1963: 145) diyerek dünya üzerinde sevginin gücüne ve vazgeçilmezliğine olan inancını açıkça ortaya koyar. Nitekim Orhan Hançerlioğlu'nun hayatına, eserlerine, dünyaya ve insanlara bakış açısına tamamen bu düşünce hâkimdir.

Sonuç

Orhan Hançerlioğlu, meslekî sebeplerle bulunduğu Edirne ve Adana çevresindeki köy ve kasaba hayatına dair izlenimlerini anlatan hikâye ve romanlar yazar. İlaveten İstanbullu bir aydın kimliğiyle kentli insan hikâyelerini eserlerine taşır. Bununla birlikte yazı çalışmalarını 1960'ların başından itibaren düşünce tarihi, ekonomi ve felsefeyle ilgili konulara kaydırması edebî yönünün zamanla unutulmasına yol açar. Hâlbuki o, 1946-1960 yılları arasında çok okunan, ödül kazanan ve edebiyat topluluklarına giren başarılı bir yazardır.

İnsansız Şehir'de topladığı hikâyelerinde Orhan Hançerlioğlu, köylü ve kentli insan görünümlerini geniş bir yelpaze içinde ele alırken insan-tabiat, insan-insan çatışmasından doğan çok farklı davranış biçimleri, bakış açıları ve zihniyet yapıları üzerinde durur. Özellikle toplumsal ölçekteki köylü-kentli ayrımından kaynaklanan sorunlar, köylünün pratik zekaya dayalı kurnazlığı, köylü ve kentlinin birbirini küçümseyip ötekileştirmeleri, köylerin kentler kadar eğitim, sağlık, ekonomi ve imar hizmeti alamaması sonucunda yaşanan mahrumiyetler ve gerilikler gerçekçi bir üslupla anlatılır. Hikâyelerde kentteki insanların konfor açısından köydekilere göre çok daha iyi şartlarda yaşamasına rağmen yalnızlık, bencillik, ahlaksızlık

gibi problemlerle boğuştukları vurgulanır. Öte yandan gerek köyde gerekse kentte geçen bazı hikâyelerde, dünyadaki bütün olumsuzluklara karşın sevgiye, mutluluğa ve umuda inancın sürmesi gerektiği üzerinde durulur.

Orhan Hançerlioğlu'nun gözlemlerine dayanan kurgu formundaki toplumsal tespitler, geçmişe ışık tuttuğu gibi bugüne ve geleceğe dair de önemli ipuçları içermektedir.

Kaynakça

Akbal, O. (1991). Hançerlioğlu için. *Cumhuriyet*. 2.
Alangu, T. (1965). *Cumhuriyetten sonra hikâye ve roman III (1940-1950)* İstanbul: İstanbul.
Ay, B. (1972). Sanatçılarla konuşmalar: Orhan Hançerlioğlu. *Varlık*, 780, 6-7.
Baydar, M. (1956). Orhan Hançerlioğlu ile bir konuşma. *Varlık*, 429, 6-7.
Demiryürek, M. (2016). *Roman incelemesinin teorik temelleri ve uygulamaları Orhan Hançerlioğlu hikâyeden öte romandan beri*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
Demiryürek, M. (2019). Orhan Hançerlioğlu. *Türk edebiyatı isimler sözlüğü (TEİS)* http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/orhan-hancerlioglu (E. T. 2.2.2021)
Hançerlioğlu, O. (1946). Köylücükler. *Amaç*, 28, 18-21.
Hançerlioğlu, O. (1951). Türk romanında Recâizâde. *Beş sanat*, 10, 9-10, 16.
Hançerlioğlu, O. (1953). *İnsansız Şehir*. İstanbul: Varlık.
Hançerlioğlu, O. (1957). Reşat Nuri Güntekin. *Türk dili dil ve edebiyat dergisi*, 65, 252-255.
Hançerlioğlu, O. (1958). Çarpan kitaplar. *Varlık*, 472, 3-4.
Hançerlioğlu, O. (1963). Sevgi üstüne. *Türk dili dil ve edebiyat dergisi*, 147, 145-149.
Hançerlioğlu, O. (1964). Toplumculuk üstüne. *Türk dili dil ve edebiyat dergisi*, 156, 884-894.
Orhan Hançerlioğlu ile bir konuşma. *Varlık*. 1 Ocak 1952, 378, 6.
Orhan Hançerlioğlu öldü. *Cumhuriyet*. 11 Temmuz 1991, 20.
Özçelik, O. F. (1956). Orhan Hançerlioğlu diyor ki. *Hisar*, 73, 12.

Elektronik kaynaklar

Hızlan, D. (2021). Vefatının 30'uncu yılında Orhan Hançerlioğlu. *Hürriyet*. Erişim tarihi 05.05.2021, https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/dogan-hizlan/vefatinin-30uncu-yilinda-orhan-hancerlioglu-41778834

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).